

ראש השנה עשרת ימי תשובה

מטרות:

- התלמידים יכירו מושגים בסיסיים הקשורים לראש השנה.
- התלמידים ילמדו כיצד מציינים את תחילת השנה החדשה באכילת מאכלים מיוחדים.
- התלמידים יכירו את תפקידו של השופר בראש השנה ואת היותו מעורר לחשבון נפש.
- התלמידים יתנסו בעריכת חשבון נפש לקראת השנה החדשה.
- התלמידים יבינו שתחילת השנה היא הזדמנות להתחדשות, לשינוי ולצמיחה.

משך ההוראה:

עד ארבעה שיעורים.

בפרק זה:

<p>מבוא: מכינים תעודת זהות לחג</p> <p>יחידה 1: סימני החג – ברכות לשנה החדשה</p> <p>יחידה 2: תקיעת השופר</p> <p>יחידה 3: כאשר שומעים את השופר (משמעות התקיעה בשופר בראש השנה)</p> <p>סיום: נקודת מבט אישית</p>	<p>ראש השנה</p>
<p>עשרת ימי התשובה – מידע בסיסי</p>	

האמצעים הדרושים:

- כרטיסי בריסטול כמספר התלמידים בכיתה ומצבעים (טושים) להכנת כרטיסי ברכה
- שופר אמתי (רצוי אך לא הכרחי)
- מחשב מחובר למרשתת (לאינטרנט), להשמעת קולות השופר ולהשמעת הפיוט "אדון הסליחות"
- שעון מעורר (רצוי אך לא הכרחי)
- פתקים ומעטפות כמספר התלמידים בכיתה

◇ שיחה: משמעות המילה "ראש" בביטוי "ראש השנה"

■ מה מאפיין את הראש?
הראש נמצא בחלקו העליון של הגוף, והוא מסמל התחלה וראשונות, אולי משום שהראש (המוח) הוא הקובע מה על האדם לעשות, והגוף מבצע את "הפקודה".
רצוי להדגיש את הקרבה הלשונית בין המילים "ראש" ו"ראשון".
"ראש השנה" הוא היום הראשון בשנה, היום ששנה חדשה מתחילה בו, היום שבעקבותיו יבואו כל ימי השנה.

■ אפשר לשאול את התלמידים מה משמעותם של ביטויים אחרים שהמילה "ראש" מופיעה בהם, כגון "ראש הממשלה", "ראש קבוצה", "בראש ובראשונה" ו"יושב ראש".

◇ קריאת הקטע "מסיפורי חגית וקפיץ" והקטעים המידעיים על ראש השנה (עמ' 11)

קריאה זו היא הזדמנות לחזור עם תלמידים על דברים הידועים להם על ראש השנה ולהעשיר את ידיעותיהם במושגים הבסיסיים הקשורים לחג.
שימו לב: ביחידה זו, ובכל היחידות על החגים שבהם מדליקים נרות עם כניסתם, מופיע האיור הזה:

◇ הכנת תעודת זהות לחג (פעילות הפנמה וסיכום)

התלמידים ימלאו תעודת זהות לחג (משימה 1) על פי המידע שיאספו משני העמודים שלפניהם – הן מסיפורם של חגית וקפיץ (עמ' 10), הן מהטקסטים המידעיים (עמ' 11).

תעודת זהות לראש השנה

תאריך החג: א' ו'ב' בחודש תשרי.

שמות החג: ראש השנה, יום הזיכרון, יום הדין, יום תרועה

מצוות החג ומנהגיו:

הדלקת נרות לכבוד החג, עריכת חשבון נפש, עשיית תשובה, הקשבה לתקיעות השופר, אכילת סימני החג (למשל, תפוח בדבש)

יחידה 1: סימני החג

◇ דברי רקע

ביחידה זו נעסוק באחד המנהגים הנפוצים ביותר בראש השנה – המנהג לברך את עצמנו ואת כל עם ישראל בערב ראש השנה בעזרת אכילה של מאכלים מיוחדים והברכות עליהם. ברכות אלו נאמרות בסעודות בשני לילות החג, והן נאמרות על מאכלים סמליים המכונים "סימני החג" או "סימני הסדר", שכן הברכות נאמרות על פי סדר קבוע. יש משפחות (רובן מעדות אשכנז) המסתפקות באכילת תפוח טבול בדבש, יש הנוהגים להימנע מאכילת מאכלים שיש בהם חומץ ומאכילת מאכלים חמוצים, מרים או חריפים, ויש המרבים במאכלים ובברכות.

◇ לימוד הברכות

כיתה נתמקד בלימוד כמה ברכות (ראו עמ' 12 בחוברת).

לא רק תפוח בדבש,
אפשר גם חלה בדבש!

לאחר אכילת סימני החג, מברכים גם על הלחם – ברכת "המוציא לחם מן הארץ". בראש השנה נהוג לאכול חלה עגולה, המסמלת את המחזוריות של השנה. יש הטובלים את פרוסת החלה של "המוציא" בדבש, ולא במלח כבכל ימות השנה. בעדות אשכנז ממשיכים לטבול את החלה בדבש עד סוף חגי תשרי.

■ הברכות פותחות במטבע לשון קבוע: "יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו ש..."

■ נדגיש שהברכות מבוססות על טעם המאכל שמברכים עליו (דבש); על משחק מילים (למשל, תמר – "יתמו שונאנו"); על מאפייני הפרי (למשל, הרימון המלא בגרעינים רבים), או על משמעות סמלית שמעניקים למאכל (למשל, ראש דג). מעניין לציין שמספר גרעיני הרימון הוא פחות או יותר 613 = תרי"ג, כמספר מצוות התורה.

■ **בעקבות משימה 2: לאחר שהתלמידים** ציירו את שולחן החג בביתם, אפשר לשאול אותם אם בבתיהם אוכלים בליל ראש השנה מאכלים **שלא הזכרנו** בשיעור ומברכים עליהם ברכת "יהי רצון". יש הנוהגים לאכול סוג של שעועית ירוקה הנקראת "רוביה", כרישה הנקראת "כרתי", סלק אדום או עלי סלק הנקראים "סלקא", גזר או דלעת הנקראים "קרא" וראש כבש במקום ראש דג.

◇ ניסוח "יהי רצון" חדש (משימה 3) והכנת כרטיס ברכה

■ לאחר שהתלמידים הכירו את המאכלים והברכות נזמין את התלמידים לבחור מאכל כלשהו ולנסח בעצמם ברכת "יהי רצון" המבוססת על טעם המאכל, על צבעו, על צורתו, על שמו או על כל תכונה אחרת שלו.

על בננה, למשל, אפשר לברך:

"יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו **שבננה** השנה בית חדש" (ברכה המבוססת על דמיון צליל בין "בננה" ל"בנה").

על אבטיח אפשר לברך:

"יהי רצון אלוהינו מלפניך ה' ואלוהי אבותינו שתהא השנה הבאה גשומה ומלאת מים כאבטיח" (ברכה המבוססת על אחת התכונות של האבטיח, על שהוא פרי עסיסי במיוחד).

■ התלמידים יכתבו את הברכה שחיברו בחוברת ויעתיקו אותה לכרטיס ברכה שיכינו לבני משפחה או לחברים (ויקחו אותה הביתה).
אם התלמידים מתקשים למלא את המשימה האחרונה, אפשר לבקש מתלמידים שיש להם רעיונות לשתף את הכיתה בחידושיהם, ואף לכתוב את הברכות החדשות על הלוח.

◇ לסיים

אנו מציעים למורה לברך את הכיתה כולה בברכה משלה.

יחידה 2 : תקיעת השופר

◇ התבוננות באיור בעמ' 13 (אדם התוקע בשופר)

■ פעילות זו מזמנת את האפשרות להרחיב את אוצר המילים של התלמידים. נדון במילים "תקיעה", "בעל תקיעה" (האדם התוקע בשופר) "טלית" ועוד.

■ הפנו את התלמידים לשאלה 4.

◇ תיאור השופר

■ שופר הוא קרן (בדרך כלל של אֵיל). צדו הצר של השופר משמש לנשיפה. מצדו השני, הרחב, יוצא קול השופר. תוקעים בשופר בימים שלפני ראש השנה (יש הנוהגים לתקוע בכל חודש אלול), בראש השנה עצמו, בעשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים ובסיום תפילת יום הכיפורים.

■ במקרא נקרא ראש השנה "יום תרועה". "תרועה" היא קול השופר, וראש הוא היום שמשמיעים בו את קול השופר.

◇ קולותיו של השופר וחיקויים

■ נשמיע את תקיעות השופר מן המחשב.
בתפילת ראש השנה נשמעות תקיעות מכמה סוגים. ליד "בעל התוקע" עומד אדם שתפקידו לומר לו איזו תקיעה עליו לתקוע.
תקיעה: קול ארוך אחד
שברים: קול מקוטע המורכב משלושה צלילים באורך בינוני.
תרועה: קול מורכב מכמה צלילים קצרים.
תקיעה גדולה: תקיעה ארוכה ובה צליל אחד ארוך מאוד.
התקיעה הגדולה מסתיימת כאשר בעל התוקע מוכרח לנשום.

הפנו את התלמידים למשימה 5.

■ בכיתה אפשר להזמין תלמידים לחקות את קולות השופר. רצוי להנחות את התלמידים לחקות את קולות השופר על פי אחד מסדרי תקיעת השופר המופיעים במחזור התפילה. לפניכם דוגמה לסדר תקיעה בשופר, מתוך: מחזור ראש השנה, רינת

ישראל, נוסח אשכנז, עמ' 253:

תקיעה, שברים, תרועה, תקיעה

תקיעה, תרועה, תקיעה

תקיעה, תרועה, תקיעה גדולה

אם יש בכיתה שופר, אפשר לתת לתלמידים לנסות לתקוע בשופר ולגלות עד כמה הדבר קשה!

יחידה 3: כאשר שומעים את השופר – משמעות התקיעה בשופר בראש השנה

הערה:

לתקיעות בשופר בראש השנה משמעויות רבות. במדרש, בתלמוד ובתפילה קשרו חז"ל בין תקיעות השופר בראש השנה לבין סיפורים תנ"כיים שמוזכרים בהם שופרות (ראו נספח בסוף מסמך זה). רוב הסיפורים האלה אינם מוכרים לתלמידי כיתות ב', ולכן נדחה את לימוד המקורות התנ"כיים והחז"ליים האלה לכיתות גבוהות יותר. השנה נתמקד בתפקיד קולות השופר להיות תמריץ לאדם להשתפר.

◇ "מיומנה של שני"

■ תחילה נקרא את הקטע "מיומנה של שני" שבחוברת לתלמידים (עמ' 13). שני מתארת את האווירה בבית הכנסת בעת תקיעת השופר – הכול עומדים, שותקים ומקשיבים, אך שפת הגוף של המתפללים משקפת תגובות פנימיות שונות לקולות השופר.

■ עתה נעסוק בשאלות: אילו הרהורים מעלה בנו קול השופר? איך משפיעות עלינו תקיעות השופר?

בשל כך, נקרא בחוברת על תגובותיהם של ארבעה ילדים לשמיעת קול השופר.

◇ מבט על השנה שעברה ולעבר השנה החדשה – תשובתה של דנה לשני, קריאת שיר, ומשימות 6 ו-7.

דנה מסבירה שהשופר מזמין אותנו לשאול את עצמנו "היכן אנו עומדים?" – אילו דברים חדשים עשינו בשנה שעברה, ואילו דברים חשבנו לעשות ולא עשינו.

◇ השוואה לשעון מעורר – תשובתו של אהוד לשני

■ נקרא יחד את המשפט הראשון מדבריו של אהוד: "בשבילי השופר הוא מעין שעון מעורר". נשמיע צלצול של שעון מעורר בכיתה, ונשאל את התלמידים שאלות, כגון: מהו תפקידו של השעון המעורר? מתי משתמשים בו? השעון מעיר משינה; אנו מפעילים שעון מעורר כאשר אנו חוששים שלא נקום בזמן; יש המשתמשים בשעון מעורר גם במשך היום, כדי להזכיר לעצמם לעשות דבר מה שהם חוששים לשכוח.

■ קוראים את המשך דבריו של אהוד. בעזרת דבריו נבהיר שתקיעות השופר, כמו צלצולו של שעון המעורר, תפקידן לעורר אותנו ולגרום לנו לחשוב מה עשינו עד כה ומה עלינו לעשות מעתה. השופר קורא ל"חשבון נפש", לבדיקה אילו מעשים לא-טובים יש להפסיק לעשות ואילו מעשים טובים יש להמשיך לעשות. במילים אחרות, השופר מזמין אותנו לבדוק מה אנו יכולים לשפר לקראת השנה הבאה.

מדברי הרמב"ם

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה.
(רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה, פרק ג' הלכה ד')

פירוש:

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו – כלומר תוקעים בשופר מפני שהתקיעה היא מצווה הכתובה בתורה, אבל יש למצווה הזאת גם משמעות מיוחדת

◆ מאמר חז"ל:

כאמור, התקיעות הן קריאה לעשייה. וכבר אמרו חז"ל:

"תקעו בחדש שופר" (תהילים, פרק א' פסוק ד').
בחדש – חדשו מעשיכם,
שופר – שפרו מעשיכם.

(מדרש ויקרא רבה, פרשה כ"ט סימן ה')

נ"ב המילה "בְּחֶדֶשׁ" שבפסוק "תקעו בחודש שופר" מצינת את החודש הראשון בשנה היהודית – תשרי.

■ משימה 8:

חכמינו דרשו את הדמיון ואת הקרבה בין המילים בשני זוגות המילים האלה ("חודש"- "חדשו", "שופר"- "שפרו") כדי להביע את תפיסת עולמם באשר למשמעות חודש תשרי ותקיעת השופר:
המילים "חודש" ו"חדשו" נגזרות מהשורש חד"ש, וכך קל יותר לזכור שחודש תשרי הוא הזדמנות לחדש את מעשינו.
דמיון הצליל בין המילים "שופר" ושיפור" גם הוא כלי דידיקטי להעביר את המסר שתקיעות השופר קוראות לנו לשפר את מעשינו.
בעקבות לימוד המדרש, אפשר להדגיש את הדמיון בין המילים "שְׁנָה" ו"שינוי". גם קרבה זו מזכירה לנו שראש השנה הוא הזמנה לשינוי ולשיפור.

■ הפנו את התלמידים למשימה 9.

◇ תשובותיהם של ענת ודניאל לשני: תקיעות שופר ובקשת סליחה

■ קריאת דברי ענת ודניאל (בחוברת לתלמידים, עמ' 16).
ענת ודניאל מדגישים שתקיעות השופר הן קריאה לעשייה. בראש השנה יש לנו הזדמנות לתת את הדעת על יחסינו עם הזולת ולשאל את עצמנו אם פגענו במישהו ואם עלינו לבקש סליחה ממישהו. ראש השנה הוא גם הזדמנות לסלוח למי שפגע בנו.
נשים לב שרעיון זה מעורר בשני הילדים תחושות שונות מאוד זו מזו: ענת מדגישה את הקושי בתהליך בקשת הסליחה, ואילו אצל דניאל גוברת התחושה ששום דבר אינו אבוד – גם אם עשינו דבר רע, אפשר לבקש סליחה ולזכות בסליחה (אם אכן זו בקשה אמיתית ואם קיבלנו על עצמנו שלא לחזור על המעשה הרע).

■ משימה אישית

נחלק לכל תלמיד פתק ועליו כתוב: האם הייתם רוצים לבקש סליחה ממישהו? ואם כן, על מה?
השאלה נמצאת בחוברת לתלמידים (עמ' 16), אך כדי לשמור על פרטיות התלמידים, חשוב שהם יתבקשו לכתוב את תשובתם בפתקים ולא בחוברת. כל אחד מהתלמידים יכניס את פתקו למעטפה וירשום עליה את שמו. המעטפה הסגורה תימסר למורה והיא תתחייב לשמור עליה ולא לפתוח אותה. המורה תסביר לתלמידים שהם יקבלו את מעטפותיהם בחזרה לפני יום הכיפורים כדי שיוכלו לבדוק אם אכן ביקשו סליחה ממי שרצו.

◇ אדון הסליחות

עד כה דנו בסליחה בין אדם לחברו. עתה נפנה את תשומת לבנו לפיוט "אדון הסליחות", שבהיותו תפילה הוא פונה לאלוהים.
בפיוט זה אלוהים מכונה בכינויים רבים, בין היתר הוא מכונה "אדון הסליחות".
מכיוון שהפיוט מוכר וניגונו חביב, מצאנו לנכון לכלול אותו בתכנית זו. עם זאת, לשונו עלולה להיות קשה לתלמידים

הצעירים, ולכן הבאנו רק את הבית הראשון של הפיוט.
הפיוט מכנה את האלוהים בכינויים שונים:

"אדון הסליחות" – מי שנוטה לסלוח
"בוחן לבבות" – יודע מה בלבות בני האדם
"גולה עמוקות" – יודע מחשבות נסתרות
"דובר צדקות" – סולח.

נסיים את היחידה בהשמעת הפיוט "[אדון הסליחות](#)" מהמחשב ובשירתו (לקישור הקליקו על שם הפיוט).

לסיום – נקודת מבט אישית

נפנה את התלמידים לשאלת הסיום שבחוברת (עמ' 16).
שאלה זו תאפשר לתלמידים להיזכר בנלמד בפרק זה על ראש השנה ולהביע את יחסם האישי לנושא.

עשרת ימי תשובה

עשרת ימי תשובה מתחילים בראש השנה ומסתיימים ביום הכיפורים. רבים מקדישים את הימים האלה לחשבון נפש ולבקשת סליחה ממי שפגעו בו. יחידה זו היא יחידת קישור בין הלימוד על ראש השנה לבין הלימוד על יום הכיפורים.

◇ איתור הימים על הלוח

נפתח בהפניית התלמידים ללוח השנה (עמ' 17).
נסב את תשומת לבם לימים המסומנים בכתום ונשאל אותם מהם הימים האלה.
לאחר מכן נבקש מהם לספור את הימים מראש השנה עד יום הכיפורים.

◇ עשרת ימי תשובה

נקרא יחד את שני קטעי ההסבר שבעמ' 17 ונדון במושגים המופיעים בהם, ואחר כך נפנה את התלמידים למשימה 11.

על הסליחות

בתקופה שלפני ראש השנה, כלומר בכל חודש אלול (בעדות ספרד) ובשבוע לפני ראש השנה (בעדות אשכנז), נוספים לתפילות הרגילות פיוטים מיוחדים הנקראים "סליחות". הסליחות נאמרות עד יום הכיפורים.

יש האומרים סליחות מאוחר בלילה ויש האומרים אותן לפנות בוקר (משעה 4:00 בערך). בעבר היה שָׁמֵשׁ בית הכנסת דופק על דלתות בתי המתפללים כדי להעירם לסליחות, כמו שעון מעורר!
ה"סליחות" הן פיוטים מיוחדים שמהותם בקשת סליחה ומחילה על חטאים. אחד מהם הוא "אדון הסליחות" שלמדנו ביחידה זו.

נספח

השופר במסורת היהודית

השופר מזכיר את מעמד הר סיני.

וכך כתוב בתורה:

והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל העם מאד. ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, משה ידבר והאלהים יעננו בקול.

(שמות, פרק י"ט פסוקים י"ח-י"ט)

בהזכירו את מעמד הר סיני, השופר ממריץ אותנו לעשות מעשים טובים.

◆ השופר מזכיר את עקדת יצחק.

בסיום סיפור העקדה, על פי הצו האלוהי, אברהם אינו מקריב את יצחק אלא איל שזומן למקום ו"נאחז בסבך בקרניו" (ראו בראשית, פרק כ"ב פסוק י"ג).

◆ השופר מזכיר את טקס המלכת מלכי ישראל בימי קדם שלונה בתקיעת שופר (ראו מלכים א', פרק א' פסוק ל"ט). במסורת היהודית אלוהים הוא "מלך מלכי המלכים". בתקיעת השופר אנו, כביכול, ממליכים עלינו את האלוהים, כלומר מכירים בו כמלכנו. גם בנוסח הברכות אנו פונים אל האלוהים בכינוי "מלך העולם".

גם בימינו נהוג לעתים לקבל את פני נשיא המדינה בהגיעו לאירועים רשמיים חגיגיים בתקיעה בחצוצרות.

◆ השופר מזכיר את יציאת החיילים למלחמה.

בתקופת המקרא היה הכוהן תוקע בשופר כדי להזעיק את העם למלחמה וכדי לגייס את הלוחמים לקרב (ראו במדבר, פרק י' פסוק ט'). בראש השנה כולנו "מגויסים" לערוך חשבון נפש.